

Unutulmuş Bir Cumhuriyet Dönemi Kadın Şairi İffet Halim Oruz

A Forgotten Republic Period Female Poet İffet Halim Oruz

Dr. Bilal KAS ¹

Öz

Yirminci yüzyılın başlarında dünyaya gelen İffet Halim Oruz, edebiyat tarihlerinde dikkate alınmamış kadın şairlerdendir. Modern kadın tipinin genç Türkiye’de kök salması için çalışan İffet Halim, erkek iktidarıyla kimi zaman anlaşamasa da şiirleriyle, yazılarıyla, sivil toplum örgütlerindeki faaliyetleriyle Türk kadınının sosyal haklarını kazanım mücadelesinde etkili bir isim olmuştur. İffet Halim’in Atatürk Devri’ndeki siyasi-sosyal hadiseler ve ciddi değişimlerden hem şahsi hayatı hem de şiirleri etkilenmiştir. Yeni Türk devleti, yirminci yüzyılın değişen siyasi ve iktisadi şartlarına uyum sağlama sürecinde halkı, ulusçu ve sınıfsız, organik bir bütün olarak görmüştür. Bu siyasi ve iktisadi anlayış; devrin siyasi ve sosyal hayatına tesir ettiği gibi sanat anlayışını ve Türk kadınının toplumdaki konumunu da etkilemiştir. Edebiyat tarihlerinde, antolojilerde kendine pek yer verilmeyen İffet Halim; şiirleri, şahsi hayatı ve devrin siyasi-sosyal özellikleri beraber değerlendirildiğinde ortaya bir Cumhuriyet kadın şairinin portresi çıkar. Hiçbir çalışmada feminist çerçeve dâhilinde şahsiyeti ve edebî kişiliği incelenmeyen şairin eserleri bu doğrultuda değerlendirilerek ve adının geçtiği kimi çalışmalarda biyografisinde yapılan hatalar düzeltilerek edebiyat tarihine bir katkı sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Biyografi, Cumhuriyet Dönemi Şiiri, feminist eleştiri, kadın, millî romantizm.

Makale Türü: Araştırma

Abstract

İffet Halim Oruz, who was born at the beginning of the twentieth century, is one of the women poets who have not been taken into account in the history of literature. İffet Halim, who works for the modern woman type to take root in young Turkey, has been an influential name in the struggle for the social rights of Turkish women with her poems, writings and activities in non-governmental organizations, although she sometimes disagrees with the male power. İffet Halim's personal life and poems were affected by the political-social events and serious changes in the Atatürk Era. The new Turkish state, in the process of adapting to the changing political and economic conditions of the twentieth century, saw the people as an organic whole, nationalist and classless. This political and economic understanding; It affected the political and social life of the period as well as the understanding of art and the position of Turkish women in society. İffet Halim, who is not mentioned much in literary histories and anthologies; When her poems, personal life and the political-social characteristics of the period are evaluated together, a portrait of a female poet of the Republic emerges. A contribution to the history of literature has been made by evaluating the poet's works, whose personality and literary personality have not been examined within a feminist framework in any study, and by correcting the mistakes made in his biography in some studies where his name is mentioned.

Keywords: Biography, Republic Period Poetry, feminist criticism, woman, national romance.

Paper Type: Research

¹Millî Eğitim Bakanlığı, bkas2322@gmail.com.

Giriş

Yirminci yüzyılın başlarında dünyaya gelen birçok aydın gibi Osmanlı Devleti'nin çöküşünü müşahede eden İffet Halim Oruz, ailesindeki çağdaş fikirlerin tesiriyle küçük yaşlarda bu çöküşün acılarını ruhunda çok da yara almadan atlatır. Aile üyelerinin devrin ileri fikirlerinden sayılan Batılılaşma, Meşrutiyet gibi demokrasinin öncül düşüncelerini savunuyor oluşları çocukluğundan itibaren İffet Halim'i gençlik senelerinde ilan edilecek Cumhuriyet'e hazırlar. Çocuk yaşlarda aldığı terbiye ve II. Meşrutiyet'in ilanından itibaren kadının sosyal haklarının görece hürriyet havasında konuşulup tartışılarak çeşitli aşamalara gelişi İffet Halim'i güçlü bir kadın kimliğine kavuşturur. Ancak erkek egemen iktidarın kadın üzerindeki hâkimiyeti Cumhuriyet senelerinde de bazı açılardan Osmanlı'dan tevarüs eden kadının sınırlanışını devam ettirir. Osmanlı sosyal hayatında dinî yaptırımlarla şekillenen kadının konumu, aileden kamusal alana kadar ilerleyen çeşitli otorite figürleriyle belirlenmiştir. Tanzimat'tan itibaren kadının eğitimi konusunda başlayan sosyal hakları hakkındaki tartışmalar devir aydınlarının gündeminden uzun süre eksilmemiştir. Batılılaşma hamleleriyle kadının üniversitede eğitim hakkı kazanmasına kadar genişleyen bir dairenin içinde kadın "görünür" olmaya başlar, çeşitli meslek gruplarında çalışır; ancak bir yandan dinî kabuller öte yandan eski toplum yapısının nüveleri birçok aydın kadının yetişmesine rağmen erkek cinsinin birkaç adım gerisinde durmasına sebep olur.

İffet Halim, Cumhuriyet senelerinde inkılapların sağladığı hür hava içerisinde dinî her türlü yaptırımdan uzaklaşmış bir toplumda yazar, şair ve çeşitli sivil toplum örgütlerinin bir parçası olarak kadın hakları üzerinde kafa yorar, çalışmalar yapar. İffet Halim, her ne kadar Atatürk ve onun kadınlara sunduğu hakları önemse de modern dünyada kadının tam manada erkekle eşit olması için uğraşını sürdürür. Bu uğraş, Osmanlı'da dinî yaptırımlarla kadına sınır çizen fikir dünyasıyla savaş hâlindeyken birbiri ardına Batılılaşma hamlelerinin yapıldığı genç Türkiye'de ise dinî kıyafetini yitiren erkek egemen iktidar ve onun uzantılarıyla yapılır (Berktaş, 2010, s. 100). İffet Halim, uzun ömründe Atatürk'ü bir "baba" ve hami olarak görmekten vazgeçmeyerek Cumhuriyet kadını kimliğini muhafaza eder; ancak bir erkek liderden çok daha fazlası olarak gördüğü Atatürk'ün dışında şekillenen kadına dair geri düşüncelerle savaşırken bir genç kızın babasına duyduğu sevgiyi hiç durmadan büyütür.

Batılılaşmaya çalışan bir Osmanlı'dan "muasır devletler" in seviyesine yetişmeye uğraşan yeni Türk devletinin kadın vatandaşı İffet Halim, içine doğduğu ülkenin şartlarından fazlasıyla etkilenir. Hatta devrin siyasi-sosyal hayatıyla yakından ilgilenen şair, şiirlerinde çeşitli toplumsal meseleleri işlemekten geri durmaz. İffet Halim'i anlamak, şiirlerini çözümlemek, kadın hakları konusundaki duyarlılığını kavrayabilmek için hem Atatürk Devri'nin koşullarını hem de bu devir şiir özelliklerini şairin şahsi ve edebî kişiliğiyle ilişkilendirmek doğru olur. Atatürk'ün bir daha geriye, Osmanlı'nın dinî unsurlarla bezeli, monarşiyle yönetilen zamanlarına dönülmeyeceğini bilhassa dünyaya kanıtlamak için on beş sene gibi kısa bir sürede yaptığı çalışmalar edebiyatı da yakından etkilemiştir.

Siyaset, toplum ve edebiyat münasebeti çift taraflı tesir dairesi içinde birbirlerini değiştirip dönüştürür. Toplumun bir parçası olan sanatçı kimi zaman siyasi iktidarın müdahaleleriyle karşılaşabildiği gibi iktidarın sözcüsü konumuna da erişebilir. Hatta bir sanatçı kimi zaman toplumda ayyuka çıkmış yozlaşmaları, adaletsizlikleri görmezden gelip susuşuyla toplumla olan ilişkisini bir başka boyuta taşıyabilir. Öte yandan bir sanatçı siyasi iktidarın tesiri altına aldığı toplumun dinamiklerine yansıyan her türlü unsur eserinde eleştiri düzlemine çekebilir. İffet Halim, Batılı ve kentsoylu kadın bir şair olarak iktidarın hiçbir zaman karşısında durmadan bilhassa kadına dair farklı fikir ve tenkitlerini aileden biri gibi samimiyetle dizelerine ya da düzyazı eserlerine yansıtır. Bu çalışmada devrin siyasi, sosyal ve edebî hayatının özellikleriyle İffet Halim'in şahsi ve sanatçı cephesi bir arada değerlendirilerek daha önce bu şekilde hiçbir çalışmada üzerinde durulmamış bir Cumhuriyet Devri kadın şairinin anlaşılması sağlanmıştır.

1. Cumhuriyet Kadını İffet Halim Oruz

İffet Halim, anne ve baba tarafından şair, aydın ve bürokrat soydan gelmektedir. 1904 senesinde İstanbul'da varlıklı bir ailenin en küçük kızı olarak dünyaya gelen şair, 1993 senesinde vefat etmiştir² (Yazar, 1999: s. 157). Osmanlı'nın son, Cumhuriyet'in temel kuşağı sayılabilecek neslin modern kadını İffet Halim, her ne kadar II. Meşrutiyet'ten sonra Türk sosyal hayatına sirayet eden kadının hürriyetine dair çeşitli çalışma ve girişimlerden olumlu manada etkilense de eğitim hayatında önüne çıkan teklif ve telkinler onu bu mevzuda bazı ertelemelere yöneltir. Osmanlı'nın çok yönlü Batılılaşma sürecinin önemli bir unsuru olan dünyada değişen ve gelişen iktisadi yeni düzen, tüm toplum katmanlarını etkilediği gibi devir kadınlarının konumunu da tesiri altına almıştır. Batılı ülkelerde, kapitalizmin tüketim ve üretim döngüsünde- bilhassa tüketimde- önemli bir yer işgal eden kadın, pazar ekonomisinin önemli bir öznesi olduğundan sosyal hayatta da faal olması istenmiştir. Batılı ülkelerde yüksek sesle konuşulan kadının sosyal haklarına dair her türlü tartışma mevzuu devir Osmanlı'sının aydınları tarafından modernleşmenin bir parçası olarak dergilerde, gazetelerde ve gündemi işgal eden her sahada yazılır ve tartışılır. İffet Halim yirminci yüzyılın ilk çeyreğine rastlayan gençlik senelerinde, Fatma Aliyelerin başlattığı Ulviye Mevlanların, Nezihe Muhittinlerin, Şükufe Nihallerin devam ettirdikleri kadının erkekler dünyasında var olma mücadelesinin hemen ardından gelir. "Ben annemin Hukuku Nisvan Cemiyetinde bulunmasından dolayı dokuz yaşından itibaren kadın hakları davasını benimsemiştim. Ve bir ömrü bu davaya adanmış bulunuyorum" (Oruz, 1986, s. 12). İffet Halim, Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e kadar gelen çok da uzun olmayan zaman diliminde kadının sosyal haklarının konuşulmaktan yavaş yavaş çıkıp uygulama sahası kazandığı bir kuşağın mensubudur.

Dinî temelli Osmanlı'dan başlayarak milliyetçi Cumhuriyet'i kapsayan Türk feminizm tarihi üç aşamada ele alınır. 1868- 1908 seneleri erken dönem, 1908- 1922 seneleri II. Meşrutiyet Dönemi feminizmi ve 1923- 1935 yılları ise Cumhuriyetçi feminizm olarak adlandırılır (Zihnioğlu, 2016, s. 21). İffet Halim'in çocukluk ve ilk gençlik seneleri Osmanlı feminizmi içerisinde geçmiş, onun asıl faal olduğu, siyasi ve sosyal çevrelerde adını duyurduğu seneler Atatürk'ün "Gazi Baba" sıfatıyla Cumhuriyet'in kızlarını etrafında topladığı erkek ve kadının cinsiyetsiz organik bir bütünün parçası olduğu ilk dalga feminizm döneminde başlamış ve diğer dönemlerde de devam etmiştir. "Yeni Türk devleti Mustafa Kemal'in başında olduğu büyük bir ailedir" (Kas, 2022, s. 53). Bu ailede ülkenin Gazi Paşa'sı monarşinin padişah babasına yeni ve millî bir seçenекten padişahın kulları konumundaki ümmetin kadın kısmı ise yeni ve millî Türk devletinin çalışkan, itaatkâr ve modern kadınlarıdır. İffet Halim, ömrü boyunca Atatürk'e bağlılığından ödün vermez, onu kimi devir sanatçıları gibi ulvi bir konuma yerleştirir. Milliyetçi, organik bütünün bir parçası olan çağdaş Türk kadını Ziya Gökalp'in "Hak yok, vazife var!" düsturunu Cumhuriyet'in ilk on beş yılında fazlasıyla benimser. İffet Halim, bu korporatist sloganı ve ödev bilincini tüm yaşamında muhafaza eder. Ayrıca İffet Halim, içine doğduğu Osmanlı feminizmini, Cumhuriyet feminizminden derin bir çizgiyle ayırır. "Bu idealci kadınlarımızın görüşü Dünya Süfrajete hareketlerine dayanır. Atatürk kadın devriminin görüşü ise Türk milletinin varlığına, tarihteki Amazon kadınlarından Nene Hatunlara kadar çok eski tarihlerin varlığı görüşünü içine almaktadır" (Oruz, 1986, s. 16).

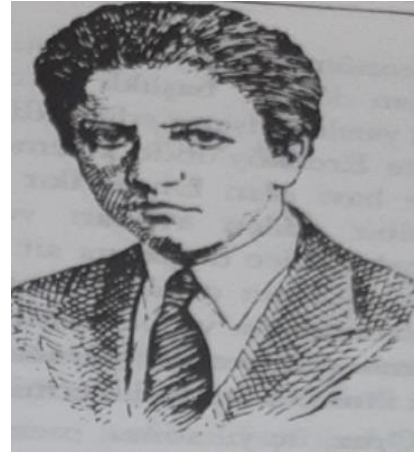
² İffet Halim Oruz'un kendisi ve ailesi hakkında en toparlayıcı öz ve temel bilgileri Mehmet Behçet Yazar, *Edebiyat Âlemi* başlıklı eserinde verir. Murat Uraz da *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*'de şair hakkındaki bilgileri M. Behçet Yazar'a dayandırarak sunar. Erdal Köse'nin İffet Halim'in hayatı ve şairliğini merkeze alarak oluşturduğu yüksek lisans tezi de bu yolu izlemiştir. Ancak İhsan Işık'ın 2013 senesinde yayımlanan *Türkiye Ünlüleri Ansiklopedisi Ünlü Kadınlar, Cilt 6*'da İffet Halim'in annesi, Süleyman Nazif'le kardeş gösterilir, şairin kökeni Diyarbakır'a dayandırılır. Araştırmacının yaptığı bu hata yüksek ihtimalle İffet Halim'in dayı oğlu şair Faruk Nafiz Çamlıbel'in babası Süleyman Nafiz Bey'in adından kaynaklanmıştır. Araştırmacı tarafından Servetifünun şairi Süleyman Nazif'le karıştırılan Süleyman Nafiz'in ismi sayesinde Morali Molla Muratzade Rifat Efendi ailesine mensup olan İffet Halim'in anne soyu bir anda bir başka şair ailesiyle ve Diyarbakır'la ilişkilendirilir. Serpil Sancar, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti* başlıklı eserinde İffet Halim'i Süleyman Nazif'in kız kardeşi olarak gösterir. İffet Halim'in Diyarbakır'la tek bağı, eşi Halim Oruz'un bu şehirde bir süre görev yapıyla ve ailenin Diyarbakır'da bir süre ikamet edişiyile alakalıdır. Şairin biyografisi hazırlanırken kimi araştırmacılar, asıl kaynakları görmediklerinden, referans olarak kullandıkları kaynaklardaki bilgileri teyit etmediklerinden çeşitli hatalar oluşmuş, bu kısa değiniyle İffet Halim Oruz'un biyografisindeki küçük ama önemli hata düzeltilmiştir.

Yeni Türk devleti Osmanlı'yla olan her türlü kültürel bağı kopararak Batılı bir ulus devleti kurma yolunda ilerlerken Türk feminizmi de köklerini eski Türk atalarında arar. Cumhuriyet'in Osmanlı'dan farklı ve millî bir feminizmi seçişinin yanında iktisadi manada kalkınmanın peşinde ilerleyen fedakâr ve inkılapçı bir fikir zemini yaratılarak her türlü düşünce ve yaklaşım bu zeminde ilerletilir. Cumhuriyet Halk Fırkası kurulmadan hemen önce Kadınlar Halk Fırkasının kurulmak istenmesi karşısında yeni Türk devletinin erkek iktidarı bu devrimci ve feminist hareketi ayrılıkçı bir eylem olarak algılar. İffet Halim, Şeyh Sait İsyanı sebebiyle bölgenin asayişini için görevlendirilen eşiyile beraber gittiği Diyarbakır'da fırkadan birliğe dönüşen Türk Kadınlar Birliği'nin bir şubesini kurar. Devrin iktidarının söylem ve fiillerinin dışına çıkmayarak vazifenin farkında Kemalist bir kadın hakları savunucusu olarak ülkenin doğusunda bir kadın şuru yaratmaya çalışır. İffet Halim, ulus-devlet anlayışının ve korporatist nizamın bir uygulayıcısı olarak devrin siyasi iktidarının söylemleriyle uyumlu, itaatkâr ancak modern bir kadın imajını hep korur.

Millî devletlerin mazisi çok eskilere dayanan tarihleri, erkeklerin güçlü iradeleri ve savaşçı tavırlarıyla ilişkilendirilirken kadınlar, ulus-devletlerde birer yardımcı konumunda kalmışlardır. Vatan ve onun kutsiyeti kadın imajıyla desteklenmesine, "anayurt", "anavatan", "gelin", "hürriyetin güzel yüzü" gibi kadın cinsiyetiyle vatan ve özgürlük kavramları ilişkilendirilmesine rağmen vatan toprağının koruyucusu, sahibi erkek iktidarı olmuştur. Erkekleri vatan savunmasına hazırlayan "anne"ler millî ve korporatist nizamın önemli; ancak ikincil sırada kalan unsurdurlar (Sancar, 2014, s. 54- 55). İffet Halim de Gazi Paşa'nın kurduğu ulus-devletin korporatist ve eril otoriter yapısını büyük ve geniş bir aile sıcaklığında tasavvur etmiş, devletin kurucusu Gazi Paşa'yı ulvi bir konuma yükselterek onun devrimlerinin yılmaz bir savunucusu olmuştur.

ŞEKİL 1. Şairin gençlik yıllarına ait bir fotoğraf.

ŞEKİL 2. Şairin temsili bir resmi.

Kendini ulus-devletin bir neferi, devrimlerin ve kadın haklarının savunucusu olarak gören İffet Halim, şair, hatip, gazeteci yazar ve sivil toplum örgütü üyesi sıfatlarıyla savunduğu değerleri, cinsiyeti ön sıraya çıkartılmamış kadın kimliğiyle yapar. Geniş bir aile olarak tasavvur edilen yeni Türk devletinin bir parçası olan kadın, erkeklerle beraber çalışırken "erkeksi" bir görüntüyle millî devletin ana unsurlarından biri olur (Kondiyoti, 2019, s. 159). Kılık kıyafetinden tavırlarına, yazı ve konuşma üslubuna kadar belli ölçülerde erkeksi bir buyurgan ton ve sertliğin gözlemlendiği Erken Dönem Cumhuriyet'in kimi kadın aydınları içinde İffet Halim de sayılabilir. Kendini bir Cumhuriyet kadını olarak gören şair, iktisadi buhranlar içinde modernleşmeye ve kalkınmaya çalışan yeni Türk devletinde "vazife"nin kutsiyetine sıkı sıkıya bağlanır. "Kadın-erkek konusu yoktur, hep beraber devrimlere yönelme vardır. Halkevlerine giriniz ve Cumhuriyet devrimleri için çalışınız" (Oruz, 1986, s. 30). Çağdaş devletlerin eriştiği her türlü sahadaki refah seviyesine kavuşmak isteyen yeni Türk devletinin siyasi idaresi eril ve millî düzeni bozacak her türlü ayrılıkçı harekete karşı durur. Türk Kadın Birliği'nin erkek idaresine akıl verir ya da yol

gösterir tavırları, Nezihe Muhittin'in erkek sesini bastıran güçlü duruşu devrin devrimci iktidarı tarafından pek de hoş görülmez. İffet Halim ise siyasi idarenin politikalarına rahatlıkla uyum sağlar, kendilerine sunulan sınırlar içerisinde çeşitli sosyal hakların peşine düşer. İffet Halim, firkanın ileri gelenlerinden Vasfi Çınar'ın kadınların milletvekili seçilmeleri hususundaki kaba çıkışını nezaketle değiştiren Atatürk'ün tavrını anlattığı satırlar, saygı sınırlarında kadın haklarının peşinde koşan bir Türk kadını gösterir niteliktedir: “Yüce Gazi, Vasıf Bey'i arattırdı ve buldurdu. Atamızın bu jestinden çok mutlu olduk ve inandık ki Mustafa Kemal bu hakkı bizlere verecektir” (Oruz, 1986, s. 33). Ülkenin kurtarıcısı Gazi Baba, kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi için henüz erken olduğunu bildirir ve köylü kadınlarına inkılap değerlerinin kazandırılması konusunda aydın kadınları vazifelendirir. Erkek köylülerin doğuştan hakları farz edilen seçme ya da seçilme özgürlüğü, erkeklerle aynı ortamda yaşayan kadınlar için erken bir adım olarak görülür. İffet Halim gibi birçok kentsoylu veya eğitilmiş kadın eğitilmiş ya da eğitimsiz tüm erkeklerden daha üstün olmadıklarını anladıkları bu toplantıdan inkılaplara ve vazifeye daha bağlı olarak çıkarlar ya da bağlı olduklarını düşünerek hayatlarını sürdürürler. Zaten birkaç sene sonra seçme ve seçilme hakkı modern bir ülkenin siyasi iktidarından beklendiği gibi ülke kadınlarına bir hediye gibi sunulur. Devrin eğitilmiş kadınlarının ve İffet Halim'in Atatürk'ü konumlandıkları yeri görmek açısından şu sözlerine dikkat etmek doğru olur: “Koca inkılap ve onun başındaki büyük adam, kadın meselesini de ihmal edemezdi. [...] Türk inkılabının esasları ise en yüksek manada insanlık mefhumuyla birleşir. Kadınlık, erkeklik davasında değil!” (Oruz, 1933, s. 14- 15).

ŞEKİL 3. Şairin yaşlılık dönemine ait bir fotoğraf.

İffet Halim'in hayatı özelinden hareketle bazı devir kadınlarının Atatürk'le ve siyasi iktidarla kurdukları münasebette şu sonuca varmak mümkündür: Karizmatik ve güçlü bir liderin kurduğu millî devlette “Cumhuriyet kadınları” ya da “Cumhuriyet kızları” inkılap için canla başla çalışmalı, kendilerine verilen ödevleri harfiyen yerine getirmeli ve siyasi iktidarın uygun gördüğü her türlü hakkı sahiplenmelidir. İffet Halim, inkılapların korunması ve uygulanması mevzuunda geri adım atmaz; ancak şairin eğitim hayatına bakıldığında inkılaplar bir kadın olarak İffet Halim'in üniversite mezunu olmasının önünü açarken yakın çevresindeki erkek figürleri kimi noktalarda şairin eğitimini devam ettirmek konusunda ısrarcı olmaya iter.

Hastalığı sebebiyle lise tahsilini yarım bırakmak zorunda kalan İffet Halim, bir süre sonra evlenip çocuk sahibi olur. Aklında inkılap değerlerine layık olmak fikrini taşıyan şair, eğitim hayatına devam etmenin yollarını arar. Lise diplomasını aldıktan sonra İktisat Fakültesini tamamlar, doktora da yapmak, erkeklerin ulaştığı en üst seviyeye erişmek ister. İffet Halim'in eşi Halim Oruz'un asker oluşu da şairin hem eğitim hem de iş hayatını çeşitli şekillerde etkiler. Genç Türk devletinin isyanlarla uğraştığı gergin bir siyasi ortamda asker Halim Oruz da Doğu bölgesine, Diyarbakır'a gitmek zorunda kalır. Bu sırada İffet Halim, lise bitirme imtihanlarını

geçmiş, gözünü Ankara ya da İstanbul'daki üniversitelere dikmiştir. İffet Halim, henüz eşinin Doğu'daki vazifesinden gelmeyişi üzerine Fevzi Çakmak'a ulaşır ve İffet Halim'in eşinin tayini şairin talebiyle İstanbul'a çıkarılır. Evli bir kadının eşi olmadan ya da güçlü bir erkek otoritesinin yardımları olmadan üniversiteye giremeyişi, güçlü Türk kadınlarının erkeklerle henüz tam manasıyla eşit seviyeye ulaşamadığını gösterir niteliktedir. Erken Dönem Cumhuriyet'inde İffet Halim gibi Atatürk'ün karizmatik şahsiyetiyle uyum içinde ilerleyen modern ve itaatkâr kadın tipi "Türkiye Cumhuriyeti'ne yararlı olacağını düşünerek ideal yolunda" (Oruz, 1986, s.45) ilerler. Bu idealler şahsi çıkarlar için değil, tam tersi genç Türkiye'nin kalkınması içindir. "Devam ettiğim İktisat Fakültesinin ilk mezunlarından olmam, hep Atamızın yolunda yürüme amacını kapsar" (Oruz, 1986, s.50).

İffet Halim, modern hayatın gereklerine kavuşma noktasında kimi erkek iktidar unsurları tarafından engellenir. Bu engeller, alt ya da orta sınıf kadınlara uygulanan maddi baskılarla karşılaştırılmayacak kadar hafif olsa da devrindeki erkeklerle çoğu sahada eşit olan İffet Halim için can sıkıcıdır. Şair, Fakülteden mezun olduktan sonra doktora yapma isteğiyle yardım istediği ve aynı zamanda edebî bir şahsiyet de olan devrin Millî Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'den sırf kadın olduğu için olumsuz bir yanıt alır. Çalışmak istediği alanda, Fiyat Murakabe Teşkilatında, yine çevresindeki yakın ilişkileri kullanarak bir vazife almayı başarır. 1940'lı senelerde eğitilmiş bir kadın için dahi erkeklere ait iş sahalarında görünür olmak çok kolay değildir; bu sebepten İffet Halim de kadın memur alınmayan bir erkek alanını ihlal etmekle devri için ileri denebilecek bir adım atmış olur. Belli bir süre II. Dünya Savaşı'nın ülke ekonomisini etkileyen kötü neticelerini ortadan kaldırmak için kurulan Fiyat Murakabe Teşkilatında çalışan İffet Halim, bu görevinden ayrılmak zorunda bırakılır. Eşinin general rütbesine yükselişinin ardından bir generalin eşinin bu alanda çalışmasına hoş bakılmaz ve İffet Halim, vazifesinden istifa eder. "Kadınısı" bir meslek olan eğitimciliğe yönelir, bir taraftan da çeşitli yardım derneklerinde faal olarak görev alır. Türk kadınlığının Atatürk Devri'nde yükselişinin zamanla geriye doğru gidişini engellemek amacıyla yazılar yazar, dergi çıkarır.

1935 senesindeki seçimlerde meclise giren kadın milletvekili sayısının 1946 seçimlerinde azalışı üzerine kadın milletvekillerinin CHP'de sayılarının artırılması üzerine çeşitli tekliflerde, çalışmalarda bulunan İffet Halim, partiden istifasına sebep olacak bir kabalıkla karşılaşır. "Ancak bu isteğe karşı bana sonradan bir aracı ile gelen cevap en kaba ifadesi ile 'Karılar da kazanmayıversin' sözüdür. Bunun üzerine derhal partiden istifayı düşündüm" (Oruz, 1986, s.53). Partiden istifa eden İffet Halim, gazeteci kimliğini daha da belirginleştirir ve 1947 senesinde *Kadın Gazetesi*'ni çıkarmaya başlar. Şair ve yazar İffet Halim, Atatürk'ün vefatından sonra çoğu siyasetçinin şahsi çıkarları için inkılap değerlerini yozlaştırmaları ve kadın haklarında geriye doğru gidişlerin yaşanması üzerine ömrünün çoğunu inkılapları anlatmakla, savunmakla ve yaşatmakla geçer. "İhlamur Ağacı" şiiri Atatürk'ün kazanımlarından kopuşun acısını içerir:

"Doğaya tutkunum ihlamur ağacı

Toprağın altı da üstü de birdir demişler

Böyledir yurdunu sevenlerin inancı

Bu canı adamışız bir kez bu toprağa

Öyle ya kimi yolcu kimi hancı

Böyle değil mi ihlamur ağacı..." (KB, s.59).

İffet Halim, şiirlerinde Atatürk'ün inkılaplarına olan bağlılığını kimi zaman birleştirmiştir. Karizmatik liderin vefatının üzerinden geçen her on yılda İffet Halim'in devrime, inkılaplara ve bilhassa kadın haklarına ilişkin kazanımlara dair olumsuz gidişe eleştirileri olmuştur. Bu eleştirilerini kimi zaman derin bir acı hâlinde dizelerine de aktarmıştır:

"Anlamadılar Oruz, bağrındaki yüreği,

Kulaklar ki işitmez kime söylersin, neyi?

Bir yüzün çevresinde beliren çizgilerde

Gömülen her gölgeyi görecek gözler nerde...

Eğilmeyen başlara dik diye sırtanlar

Bir kanın çağlayarak akışından ne anlar?" (KB, 1965).

Erkeklerle ait olduğu düşünülen iktisadi meselelerin tam da merkezinde yer alan, halkevlerinde, yardım derneklerinde ve kendi çıkardığı dergide senelerce kadın hakları ve inkılap kazanımları üzerine konuşan, yazan, tartışan modern Cumhuriyet kadını İffet Halim, inkılapların ömrü boyunca yılmaz bir savunucusu olmuştur. Şahsi hayatından örneklerle kadın haklarına bakışı açıklanan İffet Halim, şiirlerinde de devrinin sosyal ve siyasi hadiseleri etrafından inkılaplara, Atatürk'e, yeni Türk devletine ve kadın haklarına modern kadın kimliği çerçevesinden bakmıştır. Şiirleri belli başlıklar altında açıklandığında modern ve kentsoylu bir kadının Türkiye'nin geçirdiği çeşitli sosyal ve siyasi hadiseleri nasıl gördüğü, yorumladığı anlaşıldığında toplumsal cinsiyet tanımlamalarının unsurları ortaya çıkarılmış olur.

2. Kentsoylu ve Modern Bir Kadın Şair

1904 senesinde dünyaya gelen İffet Halim'de edebiyata ilgisi olan bir ailenin içinde büyümesinden kaynaklı olarak zamanla şiire ve yazı yazmaya karşı bir meyil gelişir. Osmanlı'nın son senelerinde bilhassa Balkanlarda birbiri ardına yaşanan felaketler ve toprak kayıplarının tesiriyle hızlanan ve Türk sanatçılarının ellerinde hayat bulan millî edebiyat, İffet Halim'in sanatçı tavrının gelişmesinde ve karakteristik özelliklerin oluşmasında etkili olur. Kuzeni Faruk Nafiz'in [Çamlıbel] millî edebiyatın ilk kuşak şairlerinden oluşu, devrin ön sıradaki kadın şairlerinden Halide Nusret [Zorlutuna] ve Şükufe Nihal'le [Başar] yakın dostluklar kuruşu İffet Halim'i sade dille, hece ölçüsüyle sosyal içerikli şiirler yazmaya yöneltir. İffet Halim'le beraber adları geçen bu "dört şair"ın buluşmaları, edebî sohbetlerinin canlılığı Şükufe Nihal'in "Bozma Odanı" başlıklı şiirine yansır. "Dört köşesinde vardır dört şairin hayali" dizeleri mekân, zaman ve hassas ruhların bir araya gelişindeki ahengi yansıtır niteliktedir (Argunşah, 2002, s. 139). İffet Halim'in eşinin görevi sebebiyle Diyarbakır'a gidişi üzerine Şükufe Nihal'in yazdığı bu şiir, "dört şair"ın dostluklarını gösterdiği kadar isimleri geçen bu şairlerin birbirlerini çeşitli yönlerden etkilediklerine dair yorumlara da açık kapı bırakır.

İffet Halim, edebiyat tarihlerinde yer almak ve unutulmamak noktalarında arkadaşları Şükufe Nihal ve Halide Nusret kadar şanslı değildir. Her biri farklı karakter yapılarında olan bu üç kadın şairin en önemli ortak özellikleri Batılılaşma yolunda ilerleyen ulusal bir devletin sanatçıları ve kadın hakları savunucuları olmalarıdır. Ayrıca kadın haklarına, modernliğe ve Batılılaşmaya yaklaşımlarında çeşitli farklılıklar olsa da ortak paydaları kadının erkekle eşit konumda olması gerektiği fikridir. Atatürkçülük fikrini bayraklaştıran İffet Halim, bu iki kadın şairden Atatürk'le kurduğu gönül ve ülkü bağıyla da ayrılır. Her ne olursa olsun Osmanlı'nın yıkılışından yeni Türk devletinin doğuşuna giden sürecin yakın tanıkları olan bu üç kadın şair millî romantizmin sınırlarında hisli şiirler yazmışlardır. Üretkenlik ve sanatsal yetkinlik noktalarında diğer iki kadın şairden geride kalan İffet Halim'in *Fusun* (1928), *Tul Daireleri* (1931), *Kışın Bahar* (1965) başlıklı üç şiir kitabı vardır. Son şiir kitabı önceki şiirlerinin bir kısmını da içeren yeni bir şiir kitabı olmasına rağmen hem söyleyiş hem tema bakımlarından diğer şiirlerinin devamı niteliğindedir.

1923 senesinde ilan edilen Cumhuriyet'le yeni Türk devletinin rejimi kesinleşmiş, İttihat ve Terakki hükümetinin hazırlıklarını başlattığı ulus devlet anlayışıyla bu rejim Osmanlı'nın son yüzyılının Batılı değerler manasında bir devamcısı olmuştur. II. Meşrutiyet'in yarattığı görece özgürlük havasıyla şekillenen ve 1911'de Selanik'te *Genç Kalemler* dergisinin yaktığı millî edebiyat meşalesiyle güçlenen millî edebiyat sanat anlayışı, Cumhuriyet Dönemi Türk şiirinin temel unsurlarındandır. 1923- 1940 seneleri arasında millî edebiyat anlayışıyla bir "memleket edebiyatı" yaratan şairler kaynak olarak halk şiirini kabul etmiş, farklı anlayış ve yaklaşımlarla memleket insanına yönelmişlerdir (Enginün, 1992, s. 568). Mehmet Emin Yurdakul'un dizeleriyle

ilk örneklerini veren millî şiir, Cumhuriyet'in ilanı, Atatürk inkılaplarının coşkusu, Anadolu'ya ve köye yönelme hareketleriyle hız kazanır; ancak siyasi erkin teşvikleriyle de sayısı artan bu türden şiirler, çok da realist olamazlar.

Memleketin inkılaplarla kalkındığı ve daha da çok kalkınacağı fikrinin halkevlerindeki kültürel hareket ve çalışmalarla kuvvetlenmesi Anadolu'nun sıklıkla şiirlere mekân olmasını sağlar. Ancak 1940'lı yıllarda ve sonrasında toplumcu ve realist bir gözle eser veren sanatçılar, "memleket edebiyatçıları"nın çoğu eserini ciddi bir şekilde eleştirirler. "Her tarafı toz pembe gören ve gösteren anlayışları" (İnan, 2017, s. 44) kıyasıyla tenkit edilen romantik millî şairlerin içerisinde adı hep unutilan İffet Halim'i de saymak gerekir. İffet Halim, 1928'den 1965 senesine kadar üç şiir kitabında "her tarafı toz pembe gören" romantik bakışını hiç kaybetmez. Atatürk devrimleri, kadın hakları, vatani ilgilendiren her türlü mesele şiirlerinin ana temalarını oluştursa da İffet Halim, kimi zaman sosyal yönü ağır basan mücadeleci kadın kimliğinden sıyrılarak hisli şiirler de yazar. İffet Halim, *Kışın Bahar* başlıklı şiir kitabında kendi şiirlerini lirik, epik, pastoral ve egzotikler olmak üzere üç başlık altında tasniflemiştir. İffet Halim'in devrinin siyasi ve sosyal hadiseleriyle sıkı bağlar kurulu şiirlerini sadece türlerine göre sınıflamak yeterli olmayacağından şairin şiirlerini; Batılı bir Türk kadını olarak gözlemlediği seyahatlerini içeren, millî romantik tınıları içeren sosyal şiirler olmak üzere iki başlıkta incelemek ve değerlendirmek kadın hakları savunucusu şairin eserlerinin anlaşılmasını sağlayacaktır.

3. İffet Halim'in Seyahatlerinden Yansıyan Âlemler

Batılılaşmaya çalışan Osmanlı ve ardından kurulan yeni Türk devleti modernleşme serüvenleri sırasında Batılı devletlerle bir yandan kültürel alışverişe girerken öte taraftan cephelede savaşımıştır. Kurtuluşun coşku ve sevinci, Türk kültürünün ve askerî başarısının övülmesine, ihmal edilen halka doğru yönelişe, sanatçılar ve siyasetçilerin Anadolu'ya yaklaşmasına sebep olur. Zaten II. Meşrutiyet'ten sonra "halka doğru" anlayışı, güçlü ve kesintisiz olmamakla beraber devrin sanatçılarınca hep canlı tutulmuş, zaferle beraber "memleket edebiyatı" ivme kazanmıştır. Faruk Nafiz Çamlıbel, Kemalettin Kâmi Kamu, Ömer Bedrettin Uşaklı, Halide Nusret Zorlutuna, Şükufe Nihal gibi isimler çeşitli sebeplerle Anadolu'yu görme, tanıma ve müşahede etme şansı bulmuşlardır. Bu isimlerden biri de İffet Halim olmuştur. Eşi Halim Oruz'un Şeyh Sait İsyanı sebebiyle Diyarbakır'a gönderilmesi ardından şair de eşinin yanına gider ve bu şehri müşahede etme şansı bulur. Yine eşinin görevi sebebiyle Afganistan'a da giden şair, Atina da dâhil bazı ülkeleri ve yabancı şehirleri görme fırsatı bulmuş, şiirlerinde modern bir kadın şair olarak tabiata, mekâna ve bu coğrafyaların insanlarına açılmıştır. İffet Halim, bu tavrıyla devrindeki diğer memleketçi şairlerle aynı duyuş ve bakışa sahiptir.

3.1. Kentli Kadın Şairin Anadolu'su

İffet Halim'in şair kuzeni Faruk Nafiz Çamlıbel'in âdeta millî edebiyatın ilkelerini bayraklaştıran şiiri "Sanat'ta ifade ettiği gibi "yazılmamış bir destan gibi" Anadolu, Atatürk Devri Türk aydınlarının önünde durmaktadır. Ulus devlet anlayışını temsil eden Cumhuriyet idaresinin sanatçıları teşviki, sanatçıların yakın tarihte yaşanan ıstırapları müşahedeleri belli ölçülerde çoğu sanatçıyı kendi sanat ve siyaset anlayışına uygun olarak memleketi ve memleket insanını eserlerinde dile getirmeye sevk eder (Çamlıbel, 1969, s. V). Faruk Nafiz'in şiir serüveninde, İstanbul'dan Kayseri'ye ve Ankara'ya doğru ilerleyen yolu senelerce ihmal edilmiş Türk köylüsünün Anadolu'sundan geçer. Faruk Nafiz tesirlerinin şiirlerinde fazlaca hissedildiği Ömer Bedrettin Uşaklı da imkânsızlıklar içinde hayata tutunmaya çalışan Türk köylüsünün Anadolu'sunda çeşitli görevlerde bulunduğundan çoğu şiiri Anadolu manzaralarını içerir. Ancak bu devrin çoğu şairi şiirlerinde yoksulluk içinde hayatını sürdüren Türk köylüsünü bir kenara bırakarak kendi görmek istedikleri ya da gördükleri bir Anadolu manzarası yaratırlar. İffet Halim, 1920- 1940 seneleri arasında memleket çıkırını anlayışıyla şiirlere aktarılan canlı, renkli ve sevimli Anadolu'yu diğer şairlerde olduğu romantik bir duyuş ve sezikle dizelerine yansıtır.

Cumhuriyet Dönemi şiirinin ilk edebî topluluğu olarak bilinen Yedi Meşaleciler devrin edebiyatını "renksiz, dar Ayşe, Fatma terennümü" içerisinde yenilikten ve samimiyetten uzak

olarak nitelendirirler (Doğan, 2012, s. 3). İffet Halim'in şiirleri, 1923- 1940 seneleri arasında canlılıklarını koruyan Saf Şiir, Memleket Şiiri ve Toplumcu Şiir anlayışları içerisinde Memleket Şiiri'nin özelliklerini taşıyan (Aktaş, 2015, s. 240- 307) ancak Anadolu'yla kentsoylu bir kadının karşılaşmasını canlılık ve samimiyetle veremeyen özellikler gösterir. Bu özellikler devrinin diğer memleketçi şairleriyle aynıdır.

İffet Halim'in eşinin vazifesi sebebiyle Diyarbakır'a gidişi ve belli bir süre orada yaşayışı kimi şiirlerine malzeme teşkil etmiştir; nitekim *Kışın Bahar*'daki "Diyarbakır Şarkısı" başlıklı şiir bu dönemin mahsulüdür. Şiirde halk şiirini kaynak tutan bir üslup fazlaca hissedilir.

"Aya ben, ana hayran,

Aya ben, ana kurban,

Aşığım ta gönülden!..

Ay, ben sana verdim can!

Ay yüzünü öpmüşem!

Ay gözünü öpmüşem!" (KB, s. 53).

Türkülerdeki söyleyişi, halkın yöresel konuşma tarzını ve türkülerdeki kavuştak dizelerini hatırlatan tekrar dizeleri şiiri, memleket şiirlerinin örneklerinden biri yapar. Diyarbakır'a, bilindiği kadarıyla Anadolu'ya da ilk kez giden kentli kadın şair, halk şairlerinin tabiat unsurlarıyla kurdukları münasebete benzer bir şekilde "ay" ve "insan" arasında doğal ve basit bir anlam ilişkisi yaratır. Kendi benliğini ve muhitin hakikatlerini canlı bir şekilde şiire yansıtamayan şair, başarılı bir pitoresk de meydana getiremez. Bu durum neredeyse tüm şiirlerinde tekrar eden bir noksanlıktır.

Aynı şiir kitabında yine Diyarbakır'da ve 1928 senesinde kaleme alınan "Dersim'i Özleyiş" benzer teknik sıkıntıları taşır. Bu şiir de söyleyici, yeni Türk devletinin savunduğu doğusu ve batısıyla ulusal ve merkezîyetçi devlet anlayışının savunucusu konumundadır.

"Oralarda bilsen daha neler var,

Yamaçlardan akan şen çağlayanlar,

Yazın yeşillenen, yemyeşil bağlar,

Kışın beyazlanan karlı dik dağlar" (KB, s. 54).

Söyleyici, Anadolu'yu renklerden, dağlardan, tepelerden ve çağlayan ırmaklardan ibaret görmektedir. Dersim'de (Tunceli) henüz Şeyh Sait Ayaklanması'nın izleri silinmemiş, yakın tarihteki sıkıntılar hem iktidar hem de yerel halk tarafından canlılığını korumaya devam etmektedir. Siyasi iktidarın tüm vatani kucaklayan milliyetçi tavrı, şiirin geneline hâkimdir. "Yanık gönüllü" söyleyici, bilmediği tanımadığı Anadolu'nun bu kentini tanımak istemektedir. Tabiatın çetin şartlarının kışla beraber nihayete erişti ardından gelen baharın verdiği kolaylıkla söyleyici de vatanın bu güzel köşesini gezmeyi tasarlar.

"Ben de girseydim ah! Gelse de bahar,

Onları görmeye ne çok arzum var!

Doyulmaz toprağım, doyulmaz sana,

Görmek de sevmek de az gelir bana..." (KB, s. 55).

Söyleyici bilmediği, görmediği bu Anadolu kentini "toprağı" olarak hissetmektedir. Bu hissi ve aidiyet fikrini halka yansıtmak, devir sanatçıların vazifesidir. Ulus devleti siyasi iktidarı, bir yandan kalkınma hamlelerini öte yandan "tek vatan" siyasetini, ülkenin bölünmez bütünlüğünü halka duyuracak eserlerin yazılmasını ister. Bunun en güzel örnekleri Cumhuriyet'in onuncu yıl dönümü sebebiyle siyasi iktidarın birçok edebî türde tüm dünyaya ve ülke içindeki

muhallif kesimlere rejimin kuvvetli duruşunu göstermek amacıyla sipariş ettiği eserlerdir (Çıkla, 2006, s. 55).

“Çıkıyor aklımdan şimdi bu isim
Karlı Elaziz’le dik dağlı Dersim
Öz vatanım bunlar... benim vatanım
Sevginle yanıyor içimde kanım!..” (KB, s. 55).

Söyleyici, Anadolu’nun bu uzak şehirlerinde vatani görmekle kalmaz, oralara “öz” vatanım diye hitap etmek gereğini duyar. Siyasi iktidarın çok uluslu Osmanlı’ya seçenек olarak savunduğu milliyetçilik ilkesinden isyan sonrasında herhangi bir kopuşun yaşanmaması, milliyetçilik ilkesinin hasar görmemesi için sanat eserlerinin Anadolu’yu kucaklayan müşfik dizelerine ihtiyaç vardır. “Dersim’i Özleyiş” bu ihtiyacın karşılanmaya çalışıldığı şiirler arasında sayılabilir.

Kışın Bahar başlıklı şiir kitabındaki “Rize” şiirinde söyleyici tabiata âşıktır ve dizelerdeki Karadeniz’le özdeşleşen yeşil rengi, sadeliğin ve Anadolu’nun bir parçası olarak sunulur. Dizelerde sıklıkla tekrar eden “yeşil” sözcüğü şiire bir ahenk katsa da söyleyici hakiki bir Anadolu manzarası yaratamaz. Bunun sebebi de Anadolu’yu keşfetmeye çıkan söyleyicinin kendi hayat tarzından ve şehir görüntüsünden çok uzak bir doğallık, basitlik ve kentleşmenin tüm unsurlarından azade bir mekânı karşısında gördüğünde yüzeysel bir hayranlıkla yetinmesidir. Bu karşılaşmada söyleyicinin kent-taşra çatışması dizelere aksettirilememiş, şiirin yazıldığı 1936 senesine göre bir azınlık teşkil eden kent nüfusunun parçası olan söyleyici Anadolu’yu tüm gerçekleriyle idrak edememiştir.

“Yeşil kaftan giyinmiş sıra sıra dağların,
Yeşil püskül deriyor sırtlarında bağların,
Sende yaşanan günler en yeşili çağların...” (KB, s. 52).

Söyleyicinin Anadolu topraklarında gördüğü, uçsuz bucaksız bir yeşilliktir. “Yerler yeşil, gök yeşil, Allah yeşil” (s. 52) diyerek mübalağa sanatından faydalanan söyleyicinin bir kentli olarak Rize şehrinde ruhuna yansıyanlar bir renk peyzajından ibaret kalır.

Kışın Bahar başlıklı kitabındaki “Bahar Yolculuğu” şiirinde İffet Halim’in sözü teslim ettiği söyleyici yeni Türk devletinin senelerce övündüğü demiryollarının üzerinde giden Anadolu Ekspresi’nden Anadolu’yu izleyerek bir kompozisyon yaratır. Şiirin yazıldığı tarih, şairin aldığı nota göre 1949’dur. Ancak dizelerine yansıttığı Anadolu peyzajı, görüntüsü samimiyet taşımaktan çok uzaktır.

“Kucak kucak papatyalar,
Şeftali çiçeği pembe
Canımın içi kara
Demek böyle çıktık bahara
Kırlar yeşil
Sırlar gizli” (KB, s. 11).

Baharın gelişi, şiirin tüm dizelerinde akla ilk gelen bahar unsurlarıyla beraber verilir. Şiiri lirizme kavuşturacak, konuşma dilinden çok ayrı bir imge âlemini çağrıştıracak kelimelerin dizelerde bulunmayışı şiirin bütününe şairaneliğin yolunu kapatırken trenden bir Anadolu manzarası gören söyleyici, kendi iç dünyasını “kara” olarak nitelemek dışında Anadolu ve kendi beni arasında bir zıtlık yaratamaz. Bu tezadın sebebinin ne olduğu “sırlar gizli” gibi anlatımda bozukluk yaratan bir ifadeyle tekrar edilse de yinelenen dizeler ne bir ahenk yaratabilir ne de söyleyicinin “içi kara”lığına dair okuru bir sonuca ulaştırır. Kentsoylu İffet Halim’in Anadolu’yla

ilk karşılaşması 1949 senesinde değildir. Mehmet Kaplan (2013, s. 24) şiiri “itibarilikten” kurtaran unsurun söyleyicinin hakiki dünyayla temasa geçmesiyle meydana geleceğini ifade eder. Söyleyicinin şiirin muhataplarına geçmesi istenen samimiyetin kaynağı yaşantının gerçeklikle kurduğu bağdadır. Bu bağ, İffet Halim’in dizelerinde bir türlü kurulamaz, bunun sebebinin de tabiat aracılığıyla yaratılan manzaraya söyleyicinin kentli ve uzaktan bakışında aramak doğru olur.

3.2. Kentli Kadın Şairin Dünya’sı

Yeni Türk devletini, karizmatik lider Atatürk’ü ve onun savunduğu ilkeleri Batılı devletler kadar Doğulu devletler de yakından izler. Nitekim İffet Halim’in eşi vazifeli olarak Afganistan’a gönderildiğinde kökü mazide kalan kültürel ve siyasi bağların hâlâ bazı ülkelerde devam ettirildiği şair tarafından bizzat gözlemlenir. Kendine yabancı olan Anadolu tabiatıyla daha önceden karşılaşan İffet Halim; Afganistan, Hindistan ve Mısır seyahatlerinde bir başka âlemin tabiat ve kültürüyle karşılaşır. Anadolu’nun hakikatlerine nüfuz edemeyen şair, dizelerinde yarattığı hayal evreninde başarısız ve çok yüzeysel peyzajlar oluşturmuştur. Üzerinde düşünülmeden sathi bir empresyonizmin etkisinde dizelere yansıyan Anadolu, söyleyicinin ruhuyla şiirsel bir evrende birleşmemiştir. Bu kez çok başka bir dünyanın kültürü, tabiatı ve yaşayış tarzıyla karşı karşıya gelen şair, Abdülhak Hamit Tarhan’ın Hindistan ilhamlı şiirlerindeki his ve fikir dengesini dahi yakalayamasa da Batılı üst bir konumdan baktığı Doğulu ülkelerdeki geriliği, hayatın insanlar için bir hayli zor olduğunu bulunduğu konumun yarattığı zıtlıkla dizelere yansıtabilmiştir. Doğu manzaralarını imgelerle, hayallerle bezeyemese de sosyal bazı hakikatleri basit müşahedeler neticesinde yakalayan şair, Anadolu’yu mesken tutan şiirlerindeki samimiyetsizlik ve yüzeysellikten kendini kurtarır.

Mehmet Kaplan (1949, 349) Tanzimat şairi Abdülhak Hamit’in *Sahra*’sında tabiatla kurduğu bağı zayıf bulur ve dış dünyayı idrak edemediği ve dizelerde kelimelerle beliren intibalarını sınırlı ve yüzeysel aktardığı için şairin bu şiirini eleştirir. J. J. Rousseau tabiatı, köyü medeniyetin temsil mekânı kentlere tercih eder. Bu fikir Hamit’te de vardır. Öte yandan şairde Mehmet Kaplan’ın bulunduğu bir diğer eksiklikse şairin resim eğitiminin olmayışındır. Bireyin keşfi, bireyin kendi ruhunu ve şahsiyetini mekânla, tabiatla ilişkilendirmesi Hamit’le başlayıp Cenap Şahabettin’de belli aşamalardan geçerek yirminci yüzyıl şairlerine kadar gelmiştir. İffet Halim, Hamit’in el yordamıyla yakalayıp şiirlerine yansıttığı tabiat peyzajlarına erişemediği gibi onun savunduğu şehir hayatına karşı köy hayatının üstünlüğü fikrini, millî edebiyat şiirinin bir temsilcisi olmasına karşın samimi bir düzleme çekememiştir. Medeniyete ve kente alışmış ve bu mekânlarda mutlu olmuş söyleyicinin tabiat peyzajı yaratmaya çalıştığı Hindistan ve diğer Doğu ülkelerini ele aldığı şiirlerinde Anadolu manzaralarında yakalanamayan tavır, Batılı üst bir kimlikle medeniyetin kutsallığı fikrinin başarılı bir şekilde aksettirilmesine evrilir.

İffet Halim, son iki yüzyılı Batılılaşma gayretleriyle geçmiş bir devletin sınırlarında doğup büyümüş ve belli ölçülerde modernliği yakalayan o devletin yıkılması üzerine kendine Batı kültürünü referans almış yeni Türk devletinin Batılı her tür atılımının bir kadın ve vatandaş olarak savunuculuğunu yapmıştır. Yeni Türk devleti hür, modern ve Batılı kimliğiyle İffet Halim’in sokaklarında gezineceği Doğu ülkelerinden farklıdır. Şair İffet Halim, Batılı emperyalist güçleri dize getiren bu yeni Türk devletinin bir parçası olarak mağrur bir duruş içinde Batı medeniyetinin temsilcisi gibidir.

Tul Daireleri başlıklı şiir kitabı şairin Batılı kadın kimliğinin gururunu fazlasıyla hissettiği Doğulu ülkelerin mekânlarını ve insanlarını yansıtır. “Kuetta Çarşısı” şiiri İngilizlerin sömürgesi olan Hindistan’da yaşamının zorluğunu açıkça dile getirir. Sosyal içerikli bir şiir olarak ele alınabilecek “Kuetta Çarşısı”nda yerlilerin yaşam alanlarıyla İngilizlerin hayat sürdürdükleri yerlerin farklılığı, yeni Türk devletinin hür kadını İffet Halim’in gözlerinden kaçmaz:

“İngiliz’in caddesi bir noktada tükendi

Sefilleşti sokaklar, sivrildi kaldırımlar

Hindistan’da Hintlinin yolu diken dikendi” (TD, s. 23).

Kurtuluş Savaşı, aynı zamanda sömürge düzenine karşı yapılmış özgürlük mücadelesi olduğundan İffet Halim, Pakistan'ın bir şehri olan Kuetta'da Atatürk Türkiye'sine öykünen Afganistan, Pakistan, İran gibi İslam ülkelerindeki özgürlük dışı uygulamalara, İngilizlerin sömürgesi olan Hindistan'daki vaziyete kayıtsız kalmaz. Eski, kırık dökük bir arabada oraya ait olmadıkları her hâllerinden belli olan söyleyici ve yanındakilerin şehir merkezindeki seyahatlerini ifade eden dizelerde birbiri ardına seçilmiş kelimeler söyleyicinin kendi yakın tarihinde unutmak istediği bir hayat tarzını ve geriliği anımsatır. "Sarıklı", "kavuklu", "şalvarlı" kelimelerinden anlaşılmaktadır ki Hindistan'da 1929 senesindeki giyim tarzı Osmanlı'nın giyim kuşam şekliyle çok da farklı değildir. Bir kadın şair olarak peçeyi, feraceyi ve kaçgöçü birkaç sene evvel terk eden İffet Halim'in söyleyicisi şiirin sonunda çarşının tam ortasında gördüğü resimle bugünü için kime şükredeceğini hatırlatır. "Bu çarşının karanlık toprakların içine sokulmuş binasında bizlere ışık salan iki fotoğrafla karşılaştık. Bu fotoğraflardan biri Mustafa Kemal Paşa'ya, diğeri de Enver Paşa'ya aittir" (Oruz, 1986: s. 37). İffet Halim için Atatürk tam manasıyla bir şükür konusudur, mazlum halkların yüce varlığıdır ve Atatürk, çok yüce ve manevi bir âlemin parçasıdır.

"Sonra yolcular durdu, bir resmin karşısında,
Dünyanın bir ucunda o varlığı duydular,
Türk olmak ne hoş şeydi Kuetta çarşısında!" (TD, s. 24).

Batılı bir Türk kadınının övündüğü Türklük, Gazi Paşa'nın büyük bir ailenin parçası olarak gördüğü güçlü ve birbirine kenetlenmiş, sınıfsız Türk halkının övünç kaynağıdır. Gazi Paşa'nın iradeleriyle sömürge olmaktan kurtulan Türk halkının bir parçası olan söyleyici Türkiye'den çok uzakta bir yerde, Pakistan'da, hür olduğu için, Türk olduğu için şükretmektedir.

Hindistan'a yapılan yolculuk sırasında yazılan şiirler, Hamit'in büyük ruh ürperişinden eser taşımaz. "Hint Denizi'nde" şiiri fırtınaya yakalanan bir geminin güvertesindeki yolcuların korkularını sığ ve yüzeysel şekilde, konuşma dilinin imkânlarıyla dile getirmekten ileri gidemez. "Hint Bilmecesi"nde ise söyleyici Hindistan toplumuna basit de olsa değinerek sosyal muhtevalı bir şiir yazar.

"Sızlıyor kemik başlar, sızlıyor kemik kollar,
Tam üç yüz milyon insan bu sızıyı duyuyor
Ve sonra bu hastalar uyanıyor, uyuyor..." (TD, s. 28).

Sızı içinde inleyen, sağlıksız ve fakir insanlar olarak tasvir edilen Hindistan halkının kötü vaziyetini dillendiren söyleyici, sömürge olmaktan kurtulmuş bir halktan olmanın gururuyla bir türlü uyanamayan Hint halkına acır.

Tul Daireleri başlıklı kitapla aynı adı taşıyan "Tul Daireleri" şiiri İffet Halim'in Batılılaşmaya çalışan Türkiye'den dünyanın çeşitli ülkelerine baktığı, onları anlamaya çalıştığı bir şiir olarak değerlendirilebilir. Tul sözcüğü, eski Türkçede boylam manasını taşımaktadır (OTS, s. 455). Şiirde Greenwich, Çat Gölü, Leningrad, Aden, Hindistan, Çin, Osaka, Meksika, New York, kutup bölgeleri gibi ülke ve yer isimleri ardı sıra anılarak dünyanın düzenine dair birtakım hisler ve fikirler sıralanır. Coğrafya biliminde boylamlarla, koordinatlarla yerleri belirlenen ülkeler ve kentler şiirde başka türlü bir tanımlamaya tabi tutulur. Boylam gibi matematiksel karşılığı olan coğrafi ifadelerin kullanılışıyla şiirde söyleyicinin algıladığı çeşitli dünya şehirlerindeki gerçeklikler dünyanın yirmi dört saati dâhilinde dizelere aktarılır.

İffet Halim'in iktisat alanında eğitim gördüğü, bu alanda ülkesine faydalı olmayı istediği bilinmektedir. Bu manada şiirin kimi dizelerinde, adı geçen şehirlerdeki sosyal nizam, iktisadi unsurlar dikkate alınarak ifade edilmiştir:

"Bu saatte bu masa, bu çevrilen oyun ne?
Üç yüz milyon kafayla fiş gibi oynuyorlar,
Bu sanki adamca iş gibi, oynuyorlar..." (TD, s. 6).

Kim oldukları açık olmasa da “üç yüz milyon kafa” ile oynayan bir grup insan, dünya iktisadi ve siyasi hayatına yön veren kişiler olarak yorumlanabilir. Dünyayı yöneten bu insanların çok uzaklarında Çad Gölü çevresindeki yerel halkın vaziyeti ise pek de iç açıcı olarak tasvir edilmez:

“Ortalıkta tarçınla aç mideler kokuyor,
Gündüz çakan kamçılar bu anda uyuyorlar,
Meşinler bu saatte ıstırap duyuyorlar” (TD, s. 7).

Halk kendisine dayatılan ve sınırları belirlenmiş bir hayatı yaşıyor olarak sunulur. Aden Körfezi tasvirinde halkı sömüren bir grup insan yine dizelerdedir:

“Kolonyal kasketli iri dişli herifler,
Bunların bu saatte burda da bir işi var,
Ve sonra karanlıklar ve daha karanlıklar” (TD, s. 8).

“Kolonyal” kasketli insanların dişleri “iri”dir. Buldukları yerler karanlıktır. Şiirde “karanlık”, “kolonyal” ve “iri dişler” sömürü düzenini tasvir eden sözcüklerdir. Bu insanlar yerel halkı her manada sömürmektedirler. 1930 senesi tarihinin düşüldüğü şiir, Marksist bir bakışla yazılmasa da sınıfsal bir bilinci içerisinde taşımaktadır. 1928 senesinde Nâzım Hikmet, *Güneşi İçenlerin Türküsü* başlıklı şiir kitabını yayımlamış, serbest nazım, toplumcu ve sınıfsal temalar şiire girmiştir. İffet Halim’in “Tul Daireleri” şiiri devrindeki Nâzım Hikmet ve Ercüment Behzat [Lav] şiirlerini tema bakımından hatırlatır niteliktedir.

“Gırınıviç’te saat varsın da beşi vursun
Varsın masa üstünde insanlar pusu kursun!” (TD, s. 10).

“Masa başı”ndaki insanlarla dünyanın çeşitli yerlerinde acı çeken, aç kalan, ölen insanlar aynı değildir. Aynı dünyada yaşamaktadırlar; ancak mekânları, yedikleri, içtikleri ve söyledikleri hep farklıdır. Bir türlü söyleyicinin bu farklılığın sebebini açıkça dile getiremediği sınıfsal tezat, dizelerde basitçe sömürüyü uygulayan karanlık ve kötü insanlar olarak tasvir edilip geçilir ve meselenin üzerinde durulmaz. Ancak sömürülen ülkelerde bir gün bahar geleceği müjdesi sunulsa da aynı dönem sosyal içerikli şiirler yazan Nâzım Hikmet’in dizelerindeki açıklık bu şiirde görülmez. Amerika’nın tasvir edildiği kısımlar, sömürünün acımasızlığını ve sınır tanımazlığını açıkça dile getirir:

“Göklerde tel örgüden bir şebeke kurulmuş,
Bu tel örgü Nuyork’ta saklıyor kasaları,
Bu kasalar dünyada ölüm yarasaları” (TD, s. 19).

Şiirin tamamında genel bir karamsarlık hâkimdir ve şiirde dünya üzerindeki çatışmaların, sömürünün ve acımasızlığın bir kısır döngü biçiminde sürekliliğinin altı çizilir.

1930 notunun düşüldüğü “Zenci Aşk” ötekileştirilen, yok sayılan ya da köle olarak görülen siyahi bir kızın bedeninin ve hayatının “beyaz tenli” erkekler tarafından nasıl sömürüldüğünü anlatır. Manzum hikâyeleri andıran şiir, İffet Halim’in kendi ülkesinin sınırları dışındaki kadın hakları ihlalini ele alışı bakımından önemlidir. Şiirin ilk dizeleri kadının metalaştırılmasını, insan dışında bir zevk nesnesi hâlinde algılanışını ifade eder:

“Yandılar, yalvardılar, göğsünde kıvrandılar,
Bu zevki de içtiler bundan da usandılar,
Abanozdan sandılar, abanozdan sandılar...” (TD, s. 29).

Zenci kızın bedenine sahip olmak için yalvaran, yakaran erkekler, onu siyah bir nesneden, abanozdan, zannedecek kadar insanlık dışı bir alana çekerler. Sömürücüler, zihinlerinde onu

hissetmeyen, duymayan bir nesneye dönüştürdüklerinde zenci kıza istediklerini yapabileceklerini düşünürler. Zenci kıza reva görülen sömürü, masallara konu edilecek süslü, zengin ve lüks mekânlarda yapılmaktadır. Bu mekânlara sahip erkekler, istedikleri her şeye, tabii zenci kıza da sahip olabileceklerini düşünürler:

“Masal gibi saraylar, şeytan gibi adamlar,

Üstünde başka bir zevk taşıyan mermer damlar” (TD, s. 30).

Zevk arayışı; adaletin olmadığı, paranın tek değer olarak görüldüğü bir dünyada zayıfları, fakirleri ve kimsesizleri sömürü düzeninin bir nesnesi hâline kolaylıkla dönüştürebilir. Kadınlar, sosyal hakları dahi konuşulmadığı zamanlarda erkeklerin tesis ettikleri sömürü düzeninde kendilerine dayatılan rolleri oynamaktan başka bir çare bulamamışlardır. Yeni dünya düzeniyle, kapitalizmin kendine eğlence dünyası gibi bir alan açmasıyla kadın da bedeni ön plana atılarak yeni bir sömürü düzeninin içinde kendini bulur. Eğitilmiş, modern ve sosyal hakları korunan eğlence yıldızları bir kenara bırakıldığında teninden ötürü köle olarak algılanan bir zenci kıza, özgürlüğü sıklıkla satılan canlılardan farksızdır.

“Bu yepyeni zevklerden doğan sahne yıldızı,

Bu işte zenci kıza, bu işte zenci kıza” (TD, s. 31).

Şiirde teni ve kadınlığı ön plana çıkartılan zenci kıza, her gün kendine yeni bir heyecan arayan erkek iktidarının bir nesnesi olarak tasvir edilir. İffet Halim, sınır ötesi bir meseleyi, evrensel bir alana çekerek işler.

Yeni dünya düzeninin eğlence anlayışlarına eleştiriler getirilen bir başka şiir de “Sigan”dır. “Sigan” şiirinde sömürülen kadın bedeni ve ötekileştirilen bir ırk “Zenci Aşk” şiirindekine benzer bir doğrultudadır. Zengin erkeklerin zevk ve eğlenceleri uğruna sömürdükleri zenci kızın yerini bu kez çingene kıza alır.

“Ve daha bir gün geldi, bu bir talih oyunu,

Zencilerin tahtını çingeneler kaptılar” (TD, s. 37).

Şiirde, taht olarak nitelenen eğlence dünyasının yeni öznelere olan çingenelerin danslarıyla ve gizemli hareketleriyle yeni dünyanın hırslı, sömürücü ve buyurgan erkeklerine malzeme olmaları işlenir.

“Karnı aç bir çocuktan bir yıldız doğabilirdi,

Talih denilen yumak bahtları sarıyordu,

İnsan denilen mahluk yenilik arıyordu” (TD, s. 37).

Şiirde yenilik arayan insanlardan biri olan Kont adlı erkek, çingene kızını bir mevsimliğine kontesi yaptıktan sonra ondan bıkar.

“Kış sonu ne kont ne de kontes kalmıştı,

Çingene’yi sevmek de moda olan bir işti” (TD, s. 38).

Eğlence anlayışları, eğlence unsurları yeni dünyanın değişme hızına ayak uydurmaya çalıştıkça zenci kızlar, çingene kızları birbiri ardı sıra bir yıldızla dönüşür, kimisi ışığını kaybederek söner ve bedenini, hayallerini, umutlarını yitirir. Söyleyici, “Zenci Aşk” şiirinde olduğu gibi zevk ve eğlence nesnesi olan kızların isimleri değişse de yeni dünyanın sömürsünün bir kısır döngü içinde devamlılığının altı çizilir.

Atina- 1931 notunu taşıyan “İlahlar Arasında” şiiri Batı uygarlığının kökenlerinin Eski Yunan’da olduğu fikrinden esintiler taşıyan dizeleriyle şairin diğer şiirlerinden farklıdır. Batı kültürünün çoğu unsuru Atatürk Devri’nde belli programlar dâhilinde ülkeye girdiğinden söyleyici, Atina’daki heykellerle karşılaştığında kendini Batılı biri gibi hisseder.

“Bu taştan adamlara karışıyor varlığım,

İçimde heyecanlar, istekler, ihtiraslar,

İçimde sevmek için, tapmak için istek var” (KB, s. 67).

Hümanizma denilen fikirden daha çoğunu kendinde hisseden söyleyici, İslam dairesinden çok uzaklara gitmiş, insanın yaratma ve üretme gibi eylemlerine ayrı bir hayranlık duyar. Sanattan, estetikten anlayan söyleyici, bir Yunan heykelinin karşısında hayranlık içindedir.

“Bir mermer bakış bana yap diyor, yarat diyor,

Ötede bir taş dudak gülüyor için için;

İçimde kıvranımlar dudağı öpmek için” (KB, s. 67).

Haz, arzu ve cinsellik; yaratma eylemiyle birleştiğinde kendini medeniyetin merkezinde gören “birey” İffet Halim’in şiirinde de belirir. Batı sanatına duyulan bağlılık diğer şiirlerine göre “İlahlar Arasında” da fazladır. Bunun sebebi şairin modernleşme sürecinden geçen eğitilmiş bir kadın oluşunda ve Eski Yunan kültürünün başkenti Atina’da anlık bir tesir dairesinde bulunışında aranabilir.

4. İffet Halim’in Seyahatlerinden Yansıyan Âlemler

Millî Mücadele’nin nihayete eriştiği yeni Türk devletinin resmen tanınmasını sağlamış; ancak tüm milletçe övülecek bu gurur vesilesi, emperyalist devletlerin karşısında dik durmak için bir güdülenme unsuru olmanın çok da ilerisine gidememiştir. Osmanlı’dan tevarüs eden iktisadi bozuk düzenin unsurları ve dünyadaki genel ekonomik ve siyasi dengesizlik yeni devletin idarecilerini kazanan büyük savaşın gururu kullanılarak “dışarı”ya karşı “bir” olmaya, kolektif bir şuurla korporatist, organik bütün şeklinde kenetlenmeye zorlar. Yeni Türk devleti; Osmanlı’dan kalan borçlar, dünyadaki büyük ekonomik buhranın kötü neticeleri ve sanayisi kurulmadan kapitalist devletlerle baş etmesi beklenen siyasi bir ortamın içinde kendini bulur. Topyekûn bir kalkınmayı hedefleyen siyasi iktidar, iktisattan kültürün tüm unsurlarına kadar sirayet edecek Batılı kalkınma hamlelerini “millî kalkınma” şemsiyesi altında yapar. Millî sanat, millî kültür, millî iktisat, millî terbiye gibi başlıklarla Ziya Gökalp’in bayraktarlığını yaptığı “Hak yok, vazife var!” sloganının başı çektiği akıllara kazınan korporatizm, ülke insanlarını sınıfsız ve cinsiyetlerin önemsenmediği bir kalkınma sürecinin içine çeker.

Kadınlar, Batılı olmanın gereği dâhilinde giyimi kuşamıyla, tavrıyla, sosyal hayattaki konumuyla, en çok da ailenin temel direği vasfıyla devrin iktidarı tarafından önemsenmiştir. Erkeklerin siyasi iktidarında kadınlara da yer vardır; halk, cinsiyetlerine göre çeşitli iş bölümlerine yönlendirilmiştir. Erkekler ve kadınlar her ne kadar cinsiyet odaklı bir ayırım yapılmadan “büyük aile”nin üyeleri olarak görülse de vazifelerin mahiyetine bakıldığında şeklen kadının sosyal konumunda ciddi değişimler yapılmış gibi görünse de kadın, eninde sonunda “ana” olmak, iffetli ve marifetli davranmak gibi sıfatların içinde erkek iktidarının uygun gördüğü ölçülerde haklarına kavuşur. “Kemalist erkeklerin hayalindeki ‘yeni kadın’, ‘ailevi, içtimai, millî vazifelerini benimseyen ve başkaları için yaşayan’ bir varlık (Berktay, 2010: s. 109) olmaktan pek de ileri gidemez. Türkiye, kazanmış olduğu millî savaşı büyük bir aile gibi kenetlenmesine ve ailenin reisi, yeni Türk devletinin kurucu lideri Gazi Paşa’ya borçludur. Bu büyük ailede fedakârlık, kendi haklarından feragat etmek gibi davranışlar, en çok Türk kadınına düşmektedir. Atatürk, “Kadınlarımızın [...] kendileri için en ehemmiyetli, en hayırlı, en faziletkâr bir vazifeleri de iyi valide olmaktır” (ASD, 1997, s. 156) diyerek büyük ailenin “millî” vasıflarını muhafaza etmenin en etkili yolunu işaret eder. Atatürk, aynı konuşmasında kadınların en büyük faziletini Türk tarihine hizmet etmiş kıymetli evlatlar yetiştirmek olarak yineler ve her meslek grubunda erkeklere yardımcı sıfatıyla zikredilen kadınların temel vazifesinin altını çizer. Devletin kurucu liderinin Türk kadınına biçtiği rol annelikle sınırlı değildir; her türlü meslekte, işte ve mekânda öne zamanla açılan kadın, “Gazi baba”nın sözlerine itibar ederek yeni nesilleri millî amaçlara uygun yetiştirmeye, çağın hükümlerine ayak uydurmaya gayret eder.

İffet Halim; kolektif şuurla hareket eden, milletini kalkındırmak için kendine gösterilen vazifelerle sorumlu olan bir vatandaş sıfatını hiç bırakmaz. *Yeni Türkiye’de Kadın* başlıklı eserinde İffet Halim, Gazi Paşa’nın inkılaplarının bir parçası olarak tanımladığı Türk kadınlığını şahsiyetten memleket kalkınmasına ilerleyen, cinsiyetçi açılımlardan uzak durarak erkeği, çocuğu ve yaşlısıyla bir kaynaşma neticesinde dünyaya açılan vasıflarıyla sunar (İffet Halim, 1933: s. 54). Atatürk’ün vefatı ardından yazdığı *Kışın Bahar* başlıklı şiir kitabındaki “Ata” şiirinde, İffet Halim, Türkiye’yi büyük bir aile, Gazi Paşa’yı da bu ailenin “baba”sı olarak nitelendirirken aslında korporatizmin yarattığı geleneksel ve otoriter bağların ve rollerin yansımaları dile getirir:

“Demek şimdi yurdunda ocağında babasız

Bir millet yetim kaldı bu toprakta Atasız” (KB, s. 31).

Atatürk’ün vefatı, Türk devleti için bir son teşkil etmez; ancak milliyetçi ve sınıfsız bir toplumun dinamiklerini uzun süre devam ettirmek çok da olası değildir. Baba’nın kaybı bilhassa Cumhuriyet kızlarında üzüntüye neden olsa da ailenin liderine verilen sözler, antlar unutulmayarak kalkınma, tekrar geriye dönmeme ve çağdaş medeniyetler seviyesine yükselme ülküsü hep canlı tutulur. Atatürk ve inkılapları, büyük liderin vefatı ardından tekrar dirilmesinden korkulan Osmanlı’yı da akıllara getirir. Atatürk Devri’nde Osmanlı kültürü içinde önemli bir yer işgal eden İslam dinine dair bazı semboller ve kültürel unsurlar kimi sanatçılarca tahrip edilmeye çalışılmıştır. Atatürk Devri’nde Osmanlı’yla kültürel bağlarını koparmaya çalışan yeni Türk devletinin yarattığı maziden kopuş bağlamında bazı sanatçılar Atatürk’ü ve Ankara’yı dinî bir simge hâline getirmeye çalışırlar. Bunun bir yansıması “Ata” şiirinde de görülür:

“İmanınla yolarak, sıyrılarak rütbeden

En yüksek yere varan halk peygamberisin sen!” (KB, s. 32).

Türk kadını, Atatürk Devri’nde seçme ve seçilme hakkıyla sosyal konumunun en üst noktasına ulaşır. Batılılaşmada, millî tasarrufta, yerli malı kullanmada, yeni nesilleri millî ülküyle yetiştirmede önemli vazifeler üstlenen kadın, âdeta çalışmayı bir arınma, kendini ispat gibi görür. Atatürk’ün vefatı üzerinden yirmi beş yıl geçtikten sonra yazdığı “Atamla Baş başa” şiiri elli dokuz yaşındaki Cumhuriyet kadınının ilk günkü gibi Atatürk ilkelerine bağlılığını göstermesi bakımından önemlidir.

“Şimdi gençlik yolunda, güvendiğin kuşaklar,

Kadınlar benliğinde sana minnetler saklar;

Yoluna varmayanlar, bil ki kahrolacaklar!” (KB, s. 33).

Söyleyiciye göre Cumhuriyet kadınları, atalarına hâlâ minnettardır; bunun sebebi de inkılap coşkularını ve kadınların sosyal ve siyasi manada, nereden nereye geldiklerini bizzat müşahede etmelerindedir. Şiirde, Atatürk’ün yolu, mistik bir yol gibi sunulur, doğru yoldan ayrılanların sonu semavi bir dinin cümleleri kadar kesinlik taşır: Kahrolacaklar!

İffet Halim, üniversite eğitimi almış, erkeklerin çalışamaz dedikleri iktisadi sahalarda çalışmış bir kadın sıfatıyla sosyal haklarını borçlu olarak bildiği Atatürk’ü “baba” gibi idrak eden nesildedir. İffet Halim, şair sıfatıyla yeni nesle Atatürk sevgisini, inkılaplara bağlılık duygusunu ve Türk kadınlığının yüceliği fikrini aşılamaı önemser. Bu fikirle yazdığı şiirlerini kendisi “epik şiirler” başlığıyla ele alır. Bu türden şiirleri, millî romantizmin tesirlerini taşır. Nihat Sami Banarlı (2007: s. 29) millî romantizmi; milletlerin tarihlerindeki zaferlerin, faziletlerin ve sanat eserlerinin farkına varmak, bu idrakte gururlanmak olarak açıklar. İffet Halim, yeni nesillere Kurtuluş Savaşı’nın gazisi, devletin kurucusu Atatürk’ü ve kahraman Türk kadınının cesaretini millî değerler kapsamında önemle işler. “Türk Kadını” şiiri, Millî Mücadele’nin önemli kahramanlarından Anadolu kadınına yüceleştirir.

“Bağırdaki ocağın ateşini sen yaktın.

Ana dili konuşan her oğula sen baktın.” (KB, s. 35).

Yeni nesillerin Türklük şuuruyla donanmasını sağlama vazifesi anne olan Türk kadınlarındır. Ancak bu yeni nesil hem İffet Halim'in şiirinde hem de devrin siyasi sosyal hayatında erkekle ilişkilendirilir. Vatan ve yeni nesillerin eğiticisi "anne" vasfını taşıyan Anadolu kadınıdır. Devrin edebî eserlerinde şehir ve kadın yerine köy ve kadın ilişkisi sıklıkla kurulmuştur. İffet Halim bu manada şiirlerinde Türk kadını olarak güçlü, cesur, savaşçı ve cinsellikten arındırılmış bir kadın tasvir eder.

"Beşiğinin çulunu namluya saran kadın,
Kağnyı köyden alıp cepheye süren kadın,
Bağrına taşlar basıp oğullar veren kadın,
Böyle tuttu dünyayı senin mübarek adın!" (KB, s. 35).

Köy kalkınması, Atatürk Devri iktidarının önem verdiği kalkınma ayaklarından biridir. Halkevleri kanalıyla kültürden iktisada kadar her alanda modernleşmenin Anadolu'ya yayılmasını isteyen siyasi iktidar, nüfusun neredeyse tamamı köylü olan bir milletin kalkınmasının sadece kentlerle olamayacağını farkındadır. Bu idrak, İffet Halim'in şiirlerine Kurtuluş Savaşı'nda cansiperane çalışmış, yiğit, korkusuz bir Anadolu kadını şeklinde yansır. Anneliği ve cesareti ön plana çıkarılan bu kadın-annenin cinsî özellikleri budanmış, yiğitliği erkeklerle benzeştirilen özellikleri dikkat çekicidir. Bu husus Halide Edip Adıvar'ın romanlarındaki kadın şahsiyetlerinde de görülmektedir (Adak, 2011, s. 170). İffet Halim, şiirlerinin genelinde cinsiyetten arınmış duygu dünyası yaratır. Türk kadını, erkekle bir potada eriyen ve vatani için "ödevli" korporatist, organik bütünün parçası şeklinde gören şair, kadını asker doğmuş milletin unsuru biçiminde ifade eder (İffet Halim, 1933, s. 41).

Fusun başlıklı şiir kitabında 1928 notuyla yazılı "Kadınlığımıza" şiiri hem İffet Halim'in Türk kadınına yaklaşımını hem de devrin kadına bakışını göstermesi bakımından önemlidir. Kadın şair olarak İffet Halim'in Türk kadınlığından beklediği sorumluluklar ve vazifeler devrin siyasi iktidarının korporatist yaklaşımıyla örtüşür.

"İnsanın annesi yaşama sönük!
İnsaniyet senin omzunda bir yük!
Günahın çekersen aciz olursan,
Yuvanın, yurdunun, cihanın büyük!" (F, s. 39).

Devrin siyasi iktidarı tarafından toplumun en küçük birimi olarak düşünülen aile ve nesillere Türklük şuurunun aktarıcısı vazifesi yüklenen kadın-anne beraber düşünülmüş, her ikisine de kutsallık atfedilmiştir. Ancak bu kutsallığın devamı, annenin yuva-yurt-cihan şeklinde genişleyen bir düzlemde vazifelerini yerine getirmesinde yatar.

"Yuvanda yavrunu büyüten sensin!
Her ferde seciye verdiren sensin!
Vazifen büyüktür müdrük olmalı...
Cihanda insanı yürüten sensin!" (F, s. 50).

Türk kadını, yeni nesilleri yuvasında büyütüp vatan ve millet için yararlı vatandaş konumuna getirir. Buna göre ilk vazife annelik, vazgeçilmez mekân ise yuvadır. Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde birbiri ardına girilen savaşlar yeni Türk devletine iflas etmiş bir ekonomi bırakırken bir yandan da dünyadaki iktisadi buhran devrin siyasi iktidarını millî tasarrufa yöneltmeye, yerli mallarını kullandırtmaya ve en önemlisi de milleti kendi servetleri için değil ülke menfaati için çalıştırtmaya sevk eder. İffet Halim'in dizelerinde emperyalist devletlere karşı tekrar yenilmemek maksadıyla Türk milletinin çalışmaktan başka bir yolunun olmadığı vurgulanır:

"Çok çalış; çalışmak Türk'e şairdir!"

Yükselmemek senin için bir ardır!

Türk annesi... Yüksel! Yüksel sen; çünkü

Neslinin şanlı bir tarihi vardır” (F, s. 50).

Yeni Türk devleti, milleti için kolektif bir şuurla hareket eden vatandaşlara ihtiyaç duyar. Bu vatandaşların millî bir şuurla yetişmesinde aile kurumu ve anne çok önemli bir yer tutar. Bu “makbul vatandaş”ların yetişmesi için ulus devlet siyasetçilerinin sanatı ve sanatçıyı yönlendirmesi, tüm resmî kurumları seferber etmesi İffet Halim’in millî romantik anlayışla yazılmış şiirlerinden de anlaşılmaktadır (Aksakal, 2019, s. 17).

“Er” şiirinde millî romantik tavrı sürdüren İffet Halim; anne, vatan toprağı ve erkek-asker nesil üzerinden devrin siyasi iktidarının söylemlerine uygun bir tavır geliştirir.

“Her ananın bağrında vatan sevdası tüter

Türk oğlu bu bağrıdan sağılan kanı emer

Bu bağır ki ilk önce ona olmuştur siper,

Böylece Türk çocuğu bir anadan doğma er...” (KB, s. 36).

Kadının sosyal hayattaki konumu tartışılardursun Türk modernleşmesinin her aşamasında kadının ilk vazifesinin annelik olduğu millî ve geleneksel fikir savunucuları tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Kendini Atatürkçü ve modern bir kadın olarak tanımlayan İffet Halim, her alanda erkekle eşit gördüğü Türk kadını annelik vazifesinden ayırmaz; aksine bu görevi önemser. Bu millî romantik fikri şiirlerine de yansıtan İffet Halim, ister istemez Türk kadını anne kavramıyla ilişkilendirirken Türk erkeğini asker, yeni neslin tam karşılığı şeklinde tasvir eder. İffet Halim’in şiirlerinde ve devrin genel eserlerinde annelik konumundaki Türk kadını cinsiyetinden uzaklaştırılmış; hatta cesaret, yiğitlik, savaşçılık gibi meziyetlerle erkekleştirilmiştir. Şair, kadın meselesinde birbirine zıt gibi görülen iki fikre sahiptir. Bunlardan birincisi Türk kadınının erkekle eşit sosyal haklara sahip olması ve her alanda kendini ispat edebilmesi hedefini taşır. İkincisi ise devrin siyasi iktidarının milliyetçi yaklaşımla hareket ederek kadını önce yeni ulusçu nesilleri yetiştiren bir anne olarak görüşü ve korporatist bütünün parçası olan Türk kadınının cinsiyetini törpülemek suretiyle milletin çıkarları için fedakârca çalışması gereğidir. Bu iki fikir İffet Halim’in hem şiirlerinde hem de şahsi hayatında kendine bir denge yakalamıştır. Bu dengeyi tutarlı bir düzleme çeken Atatürk’ün Batılılaşmaya sıkı sıkıya bağlı oluşu ve ülkede milletin istikbali için art ardına çağdaşlaşma yolunda adımlar atılmasıdır.

Sonuç

Yirminci yüzyılın başlarında yıkılmak üzere olan Osmanlı’nın başkentinde doğan şair İffet Haliz Oruz, Batılılaşma ve milliyetçilik akımlarının tesirinde büyür. Bu iki akımın önce İttihat ve Terakki hükümeti, ardından yeni Türk devleti tarafından önemsenmesi şairin edebî ve şahsi cephelerinin gelişmesinde tesiri olur. II. Meşrutiyet’ten sonra siyasi ve sosyal sebeplerin neticesinde “halka doğru” hareketinin başlaması, 1911’de millî edebiyat anlayışının sistemli hâle gelişi, feminizm bağlamında kabul edilecek kadın hareketlerinin başlaması şair bir kadın olarak İffet Halim’in modern ve milliyetçi taraflarının güçlenmesini sağlar. Sade dil ve hece ölçüsüyle yazdığı şiirlerde; Türk kadınının erkek vatandaşlarla eşit bir konuma yükselmesi fikrini, Anadolu’yu kalkındırmak isteyen siyasi iktidarın hedefleriyle örtüşen memleket edebiyatının tesiriyle Anadolu’yu, modern bir kadın olarak yurtdışındaki hayatları ele almıştır.

Atatürk’ün iktisadi ve siyasi zor şartlar altında kalkındırmaya çalıştığı yeni Türk devletini; sınıfsız, cinsiyetsiz ve her türlü bölünmeden ve ayrışmadan uzak tutmayı hedefleyen anlayışına İffet Halim ömrünün sonuna kadar bağlı kalmıştır. Devrin erkekler iktidarında kadın kimliğiyle varlığını kanıtlamak için önce yarım kalan öğretim hayatını tamamlayan ve iktisat gibi erkeklerin kendilerine kadınları mesai arkadaşı olarak görmedikleri bir alanda çalışan İffet Halim; ancak eşinin generallik rütbesine yükselmesiyle “kadınsı” bir meslek olan öğretmenliğe ve daha

sonra gazeteciliğe geçiş yapmak zorunda kalır. Buna rağmen eğitim hayatındaki ilerleyişi, belli bir süre erkeklerle beraber devrin iktisadi hayatında önem taşıyan çeşitli vazifeler alışı İffet Halim'i ısrarcı ve savaşçı bir kadın konumuna yükseltir. Aile bütünlüğü için yoğun ısrarlar sebebiyle çekildiği iktisat mesleğini edebiyata kaydıran şair; eşinin askerlik mesleği sebebiyle görme imkânı bulduğu Diyarbakır, Tunceli, Afganistan, Mısır, Paris, Atina gibi şehirlerde farklı sosyal şartlarda yaşamaya çalışan kadınları ve insanları şiirlerine aktarır.

Aldığı iktisat eğitimi, Atatürk'ün ilkelerine bağlılığı, millî edebiyatın Cumhuriyet Dönemi'nde bir takipçisi oluşu İffet Halim'in kadına ve genel olarak insanın dâhil olduğu sosyal tüm meselelere yaklaşımını etkiler. Korporatizmin sınıfsız yapısı, Kurtuluş Savaşı'yla bayraklaşan sömürgecilğe karşı duruş, Atatürk'ün kadın haklarını önemseyişi gibi konular, İffet Halim'in şiirlerinde kendine yer bulur. "Tul Daireleri" şiirinde sınıfsız yapıyı ve sömürgeciliğin her türlü şeklini eleştiren şair, Amerika ve İngiltere gibi devletleri sömürgeci tutumlarından ötürü tenkit eder. Kapitalizmin kadın cinsini çeşitli alanlarda kendine bir sömürge hâline getirişi ve "zenci", "çingene" gibi ötekileştirilmiş sıfatlarla hayata tutunmakta zorluk çeken kadınların eğlence sektörlerinde erkeklerin zevk nesnesine dönüştürülüşleri "Zenci Aşk", "Sigan" başlıklı şiirlerde işlenir.

İffet Halim'in şiirlerinde Türk kadını; Anadolu ve köy kadınıyla, annelik sıfatıyla ve korporatizmin tesiriyle yeni nesilleri yetiştirmekle ilişkilendirilerek verilir. "Atam'la Baş başa", "Türk Kadınlığına", "Kadınlığımıza" başlıklı şiirlerde cinsî manada kadınlığından koparılan vatan için vazifeli bir anne tasviri yapılır. Kurtuluş Savaşı'nda canını hiçe sayarak yiğit, cesur ve atılgan sıfatlarıyla donanan Türk kadını, erkekleştirilir. Bir arada vatan için çalışacak kadın ve erkek kümeleri hiçbir ayırım yaşanmaması adına "tek tip"leştirilir. Öte yandan Anadolu'yu kalkındırmak isteyen siyasi iktidar, aydınları bir vesileyle köye gönderirken inkılapların geniş bir coğrafyaya yayılmasını hedefler. İffet Halim, aydın ve modern kadın sıfatıyla Anadolu'yla ilk karşılaşmasını Diyarbakır şehriyle yapar. Bu topraklar, birkaç yıl evvel Şeyh Sait İsyanı'yla ayaklanmış insanların yaşadığı yerlerdir. Şair; "Diyarbakır Şarkısı", "Dersim'i Özleyiş" başlıklı şiirlerinde büyük bir aşkla tutulduğunu ifade ettiği bu uzak Anadolu topraklarını bilhassa Türk vatanının kopmaz bir parçası olarak sunar. Ulus-devlet anlayışının tüm etkileri ve memleket edebiyatının tüm özelliklerinin görüldüğü Anadolu temalı şiirlerinde her ne kadar gerçekçi manzaralar, hayatlar ve peyzajlar yakalamasa da İffet Halim, memleket edebiyatının tipik örneklerini vermiştir.

Kendini modern, Atatürkçü ve milliyetçi sıfatlarıyla tanıtan İffet Halim'in şahsi ve edebî hayatının temelleri Atatürk'ün ilkelerine bağlıdır. Batılılaşma merkezinde kadın haklarına yoğunlaşan şair, ömrünün öğretmenlikten sonraki kısmını gazeteciliğe ve yardım derneklerinde kadınlara yardım etmekle, onları aydınlık fikirlerle tanıştırmakla geçer. Edebiyat tarihlerinin şair olarak feminist araştırmaların kadın hakları savunucusu olarak genellikle adına yer vermediği İffet Halim Oruz, memleket şiirinin tipik örneklerini meydana getirmiş, Anadolu ve dünya kadınları hakkında çağının çok ötesinde fikirler sunmuş, çıkardığı *Kadın Gazetesi*'yle Türk kadınlarının sosyal hakları ve yaşamlarına dair kamuoyu oluşturmuş önemli bir kişidir.

Kaynakça

- Adak, Hülya (2011). Otobiyografik benliğin çok-karakterliliği: Halide Edib'in ilk romanlarında toplumsal cinsiyet. S. Irzık, J. Parla (Der.). *Kadınlar dile düşünce* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aksakal, H. (2019). *Türk politik kültüründe romantizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aktaş, Ş. (2015). *Şiir tahlili, teori ve uygulama*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.

- Argunşah, H. (2002). *Şükûfe Nihal*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Atatürk'ün söylev ve demeçleri (1997). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Berktaş, F. (2010). *Tarihin cinsiyeti*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Çamlıbel, Faruk N. (1969). *Han duvarları*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Çıkla, S. (2006). Cumhuriyet'in onuncu yıl dönümü anısına edebî yayınlar. *Turkish Studies*. 1/1, 45- 67.
- Doğan, Mehmet C. (2012). *Yedi meş'ale*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Enginün, İ. (1992). Cumhuriyet dönemi Türk şiiri. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*. *Türk Şiiri Özel Sayısı IV*, 481- 482, 565- 617.
- İnan, A. (2017). *Cumhuriyet'ten sonra Türk şiiri*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Kaplan, M. (1949). Tabiat karşısında Abdülhak Hamid I. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 3 (2-3), 333-349.
- Kaplan, M. (2013). *Şiir tahlilleri-II, Cumhuriyet devri Türk şiiri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kas, Bilal (2022). Cumhuriyet'in onuncu yıl münasebetiyle yazılan romanlarda Cumhuriyet bayramı ve rejime methiye: Aka Gündüz örneği. 4. Uluslararası 29 Ekim Bilimsel Araştırmalar Sempozyumu, *İksad Publications*, 29- 30 Ekim 2022, Adana, 47- 57.
- Kondiyoti, D. (2019). *Cariyeler, bacılar, yurttaşlar*. İstanbul: Metis yayınları.
- Köse, E. (2006). *İffet Halim Oruz, hayatı, eserleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Osmanlıca- Türkçe Sözlük* (1983). Ferit Devellioğlu (Haz.). İstanbul: Rafet Zaimler Kitabevi.
- [Oruz] İffet H. (1928). *Fusun*. İstanbul.
- [Oruz] İffet H. (1931). *Tul daireleri*. Ankara: Hakimiyeti Milliye Matbaası.
- [Oruz] İffet H. (1933). *Yeni Türkiye'de kadın*. Ankara: Hakimiyeti Milliye Matbaası.
- Oruz, İffet H. (1965). *Kışın bahar*. Çolakoğlu Matbaası.
- Oruz, İffet H. (1986). *Türkiye'de kadın devrimi*. İstanbul: Gül Matbaası.
- Sancar, S. (2014). *Türk modernleşmesinin cinsiyeti*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yazar, Mehmet B. (1999). *Edebiyat âlemi*. Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları.
- Zihniöglü, Y. (2016). *Kadınsız inkılap*. İstanbul: Metis Yayınları.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %100